

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх справ
Сумська філія
Кафедра соціально-економічних дисциплін

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Основи економічної безпеки»
вибіркових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

262 Правоохоронна діяльність (правоохоронна діяльність)

за темою – «Законодавче регулювання економічної безпеки підприємства»

Суми 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою
Сумської філії
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 29.08.2023 № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри соціально-економічних дисциплін Протокол від
29.08.2023 № 2

Розробник:

доцент кафедри соціально-економічних дисциплін Сумської філії ХНУВС, кандидат
економічних наук Парфентій Л.А.

Рецензенти:

1. Доцент кафедри бухгалтерського обліку та оподаткування Навчально-наукового інституту бізнесу, економіки та менеджменту Сумського державного університету, кандидат економічних наук, доцент Кравченко О.В.
2. Завідувач кафедри соціальних та економічних дисциплін факультету №2 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат економічних наук, доцент Ткаченко С.О.

План лекції

1. Законодавче та нормативно-правове регулювання безпеки діяльності підприємства.
2. Нормативно-правове забезпечення регулювання економічної безпеки підприємства в Україні та світі.
3. Позитивні та негативні наслідки впливу державного регулювання на економічну безпеку підприємств.

Література:

Нормативна:

1. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 № 964-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 39. – с. 351.

Основна:

2. Варналій З. С. Економічна безпека: Навч. посіб. / за ред. З. С. Варналія. –К.: Знання, 2009. – 647 с.
3. Ганущак Т.В. Фінансова безпека бізнесу: навч. посіб. / Т.В.Ганущак; ВНЗ "Київ. ун-т ринк. відносин". –Київ : Ун-т "КРОК", 2016. –264 с.
4. Економічна безпека : навчальний посібник / Користін О.Є. [та ін.] ; за ред. О.М. Джужі ; МОНУ. – Київ : Всеукраїнська асоціація видавців "Правова єдність" ; Алерта ; КНТ ; Центр учбової літератури, 2010. – 368 с.
5. Економічна безпека: підручник / авт. кол. ; за ред. д-ра екон. наук, проф. О. Б. Жихор, д-ра екон. наук, проф. О. І. Барановського. – К. : УБС НБУ, 2015.
6. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування : монографія / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, С. М. Макуха та ін. / за ред. д-ра екон. наук, проф. Л. С. Шевченко. — Х.: Право, 2009. — 312 с.
7. Економічна безпека підприємства: навчальний посібник / [Небава М. І., Міронова Ю.В.] – Вінниця : ВНТУ, 2017. – 73 с.
8. Економічна безпека України: монографія/ [Федоренко В.Г., Грищенко І.М., Новікова О.Ф. та ін.]. - К. : ТОВ "ДКС центр", 2017. - 380 с.
9. Економічна безпека України : сутність і напрямки забезпечення : моногр./ В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. – К.: НІСД. 1997- 144 с.
10. Економічна та майнова безпека бізнесу: навчальний посібник / Б.М. Андрушків, Л.Я. Малюта. –Тернопіль: ФОП Паляниця В.А., 2016. – 180 с.
11. Іванюта Т. М. Економічна безпека підприємства: Навч. посіб./ Т. М. Іванюта, А. О. Заїчковський. – К.: ЦУЛ, 2009. – 256 с.
12. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України / за ред. А.І. Сухорукова. - К. : Нац. ін-т проблем міжпар. безпеки. 2003. – 64 с.
13. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : моногр. / за ред. В. М. Гейця. - Х. : ВД «ІНЖЕК», 2006. - 240 с.
14. Мунтіян В. Економічна безпека держави / В. Мунтіян. - К.: Вид-во КВІЦ. 1999. - 462 с.

15. Ортинський В. Л. Економічна безпека підприємств, організацій та установ: навч. посібник / В. Л. Ортинський, І. С. Керницький, З. Б. Живко . – Київ : Правова єдність, 2009 . – 542 с.
16. Отенко І. П. Економічна безпека підприємства: Навч. посіб./ І. П. Отенко, Г. А. Іващенко, Д. К. Воронков. – Харків: ХНЕУ, 2012. – 256 с.
17. Пашнюк Л. О. Загрози економічній безпеці підприємства та засоби їх нейтралізації / Л. О. Пашнюк // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. - 2013. - Вип. 10. - С. 93-97. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Ekon_2013_10_22.
18. Семкова Л. В. Економічна безпека регіонів / Л. В. Семкова // Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія : Економічні науки. - 2014. - Вип. 27. - С. 63-69. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VPDTU_ek_2014_27_10.

Допоміжна:

19. Барановський О. І. Економічна безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): Монографія / О. І. Барановський. – К.: КНЕУ, 2004. – 759 с.
20. Бондар А. О. Світовий досвід державного управління економічною безпекою та його використання в Україні / А. О. Бондар. // Державне управління: удосконалення та розвиток. - 2013. - № 6. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2013_6_13.
21. Бреус. С. Забезпечення економічної безпеки держави шляхом технологічної реструктуризації промисловості / С. Бреус // Стратегічна панорама. - 2007. - № 1. - С. 141-147.
22. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: Монографія. – Львів: Арал, 2008. – 384с.
23. Гбур З. В. Економічна безпека України в сучасних умовах [Електронний ресурс] / З. В. Гбур // Інвестиції: практика та досвід. - 2018. - № 2. - С. 97-101.
24. Гбур З. В. Структура забезпечення економічної безпеки України в контексті європейської інтеграції [Електронний ресурс] / З. В. Гбур // Інвестиції: практика та досвід. - 2017. - № 23. - С. 98-102.
25. Донець Л. І. Економічна безпека підприємства: Навч. посіб. / Л.І. Донець, Н. В. Ващенко. – К.: ЦУЛ, 2008. – 240 с.
26. Єрмошенко М. М. Основні засади підвищення фінансової безпеки держави / М. М. Єрмошенко // Економічна безпека України: проблеми та перспективи. (Матеріали круглого столу) // www.niss.gov.ua.
27. Журавка, Ф. О. Сутність і роль фінансової безпеки суб'єкта підприємництва в контексті забезпечення його економічної безпеки [Текст] / Ф. О. Журавка, Л. А. Могиліна // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць / Державний вищий навчальний заклад "Українська академія банківської справи Національного банку України". – Суми, 2012. – Вип. 35. – С. 16 – 24.
28. Камлик М. І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект: Навч. посіб./ М. І. Камлик. – К.: Атіка, 2005. – 432 с.

29. Ковальська Л. Л. Економічна безпека регіону: оцінка та механізми забезпечення / Л. Л. Ковальська, Л. В. Савош // Економічний форум. - 2014. - № 4. - С. 89-95. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfor_2014_4_17.
30. Козаченко Г. В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення : [монографія] / Козаченко Г. В., Пономарьов В. П., Ляшенко О. М. – К. : Лібра, 2003. – 280 с.
31. Кравчук Н. Я. Економічна безпека: навч.-метод.посіб./ Н. Я. Кравчук, О. Я. Колісник, О. Ю. Мелих. – Тернопіль: ТНЕУ, 2010. – 277 с.
32. Макалюк, І. В. Шляхи подолання загроз економічній безпеці підприємства [Текст] / І. В. Макалюк, А. Г. Гаврилова // Сучасні проблеми економіки і підприємництва. – 2016. – Вип. 18. – С. 137-144.
33. Мандзіновська Х. О. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та проблеми забезпечення / Х. О. Мандзіновська // Наукові записки [Української академії друкарства]. - 2016. - № 2. - С. 159–166. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_2016_2_20.
34. Міненко М. В. Сутність та види суб'єктів забезпечення економічної безпеки підприємств / М. В. Міненко. // Ефективна економіка. - 2014. - № 2. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_2_77.
35. Роговий В. В. Економічна безпека України : Аналіт. доповідь / В. В. Роговий, А. Ю. Сменковський, І. Ф. Гнибіденко. С. М. Демченко. - К. : Апарат РНБОУ, 2006. - 271с.
36. Скриньковський Р. М. Діагностика безпеки підприємства в політико-правовій сфері / Р. М. Скриньковський, Р. І. Крамар, Х. В. Машталір // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. - 2016. - № 7. - С. 151-158. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vprc_2016_7_20.
37. Тарасенко О. Ю. Економічна безпека України: загрози та перспективи забезпечення / О. Ю. Тарасенко // Вісник Донбаської державної машинобудівної академії. - 2017. - № 1. - С. 184-187. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vddma_2017_1_34.
38. Ткаленко С. І. Інвестиційна безпека в умовах глобалізації фінансових потоків / Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2010. – № 1. – С. 282-292.

Текст лекції

1. Законодавче та нормативно-правове регулювання безпеки діяльності підприємства

Важливу роль у забезпеченні безпеки діяльності суб'єктів господарювання відіграє держава. Основою цих процесів є законодавче та нормативно-правове регулювання господарського та громадського правопорядку на суб'єктах господарювання незалежно від форми власності чи сфери господарювання.

Так, державне регулювання діяльності суб'єкта господарювання (підприємства) – це діяльність органів державної влади, спрямована на забезпечення рівноправ'я усіх суб'єктів господарювання відносно господарського порядку та захисту, яку здійснюють на основі використання різних законодавчо визначених засобів впливу.

Однак, доцільно зауважити, що не завжди органи державної влади в змозі забезпечити безпеку діяльності суб'єктів господарювання. Існують випадки, коли діяльність органів державної влади створює перешкоди на шляху розвитку суб'єктів господарювання, так звані адміністративні бар'єри, зокрема:

1) суттєві витрати суб'єктів господарювання на процедури, пов'язані із реєстрацією, отриманням ліцензій, патентів;

2) контроль та часті перевірки, здійснюванні контрольно-наглядовими інстанціями часто призводять до надання суб'єктам господарювання штучних пільгових умов чи до вчинення корупційних дій;

3) діяльність суб'єктів господарювання як природних монополістів часто перебуває поза контролем органів державної влади;

4) створення обмежень щодо руху товарів, капіталу і робочої сили регіональними органами влади призводить до зменшення масштабу ринку для вітчизняних виробників і тим самим – до підвищення рівня конкуренції;

5) непрозорість процедур, пов'язаних з виданням і застосуванням нормативно-правових актів, що контролюють і регулюють безпеку суб'єктів господарювання.

В юридичній практиці розрізняють ще такий вид регулювання діяльності суб'єктів господарювання як адміністративно-правове регулювання. Адміністративно-правову систему безпеки підприємництва становлять органи публічної адміністрації та недержавні структури. Зазначені суб'єкти несуть значний вплив на процес забезпечення безпеки підприємництва в Україні за рахунок сформованого комплексу заходів економічного, фінансового, організаційного, технологічного та інформаційного характеру.

Разом з тим, адміністративно-правове регулювання підприємництва є одним із підвидів державного регулювання та характеризує процес забезпечення безпеки підприємництва органами публічної адміністрації внаслідок застосування нормативно закріплених засобів і методів.

Виділяють три групи відносин, які в Україні регулюють процес забезпечення безпеки підприємства з позиції норм адміністративного права та за участю органів публічної адміністрації:

1) відносини стосовно процедур легалізації (реєстрація суб'єкта господарювання, надання ліцензій, патентів, стандартизація і сертифікація

діяльності), що повинні здійснюватися органами державної влади з максимальним рівнем правового забезпечення;

2) відносини щодо захисту прав суб'єктів господарювання (у ситуаціях регулювання цін і тарифів, порядку квотування, застосування лімітів і нормативів, регулювання антимонопольного становища);

3) відносини контролювання діяльності органів державної влади у сфері забезпечення правової безпеки підприємств (здійснення наглядів, перевірок, ревізій).

Серед напрямів законодавчого та нормативного-правового забезпечення державного регулювання безпеки суб'єктів господарювання (підприємств) виділяють такі основні:

- забезпечення легітимності здійснення діяльності підприємством;
- забезпечення захисту економічної конкуренції і зниження рівня монополізму;
- регулювання ринку фінансів;
- створення спеціальних економічних зон;
- формування та розвиток ринкової інфраструктури;
- формування відповідної системи оподаткування підприємства;
- формування сприятливого інвестиційного клімату;
- регулювання науково-технічного та інноваційного процесів;
- надання державних гарантій, створення умов отримання іноземних кредитів.

Враховуючи зазначене вище, основою безпеки підприємства у сфері законності здійснення діяльності є такі законодавчі акти:

– Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» від 15.05.2003 № 755-IV («Закон регулює відносини, що виникають у сфері державної реєстрації юридичних осіб, їхньої символіки (у випадках, передбачених законом), громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, та фізичних осіб-підприємців»);

– Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 02.03.2015 № 222-VIII («Закон регулює суспільні відносини у сфері ліцензування видів господарської діяльності, визначає виключний перелік видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, встановлює уніфікований порядок їх ліцензування, нагляд і контроль у сфері ліцензування, відповідальність за порушення законодавства у сфері ліцензування видів господарської діяльності»);

– Закон України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» від 15.01.2015 р. № 124-VIII («Закон визначає правові та організаційні засади розроблення, прийняття та застосування технічних регламентів і передбачених ними процедур оцінки відповідності, а також здійснення добровільної оцінки відповідності»);

– Закон України «Про захист економічної конкуренції» від 11.01.2001 р. № 2210-III («Закон визначає правові засади підтримки та захисту економічної конкуренції, обмеження монополізму в господарській діяльності і спрямований на забезпечення ефективного функціонування економіки України на основі розвитку конкурентних відносин»);

– Закон України «Про стандартизацію» від 05.06.2014 № 1315-VII («Закон встановлює правові та організаційні засади стандартизації в Україні і спрямований на забезпечення формування та реалізації державної політики у відповідній сфері»);

– Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 05.04.2007 № 877-V («Закон визначає правові та організаційні засади, основні принципи і порядок здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності, повноваження органів державного нагляду (контролю), їх посадових осіб і права, обов'язки та відповідальність суб'єктів господарювання під час здійснення державного нагляду (контролю)»);

– Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11.09.2003 № 1160-IV («Закон визначає правові та організаційні засади реалізації державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності»);

– Закон України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» від 06.09.2005 № 2806-IV («Закон визначає правові та організаційні засади функціонування дозвільної системи у сфері господарської діяльності і встановлює порядок діяльності дозвільних органів, уповноважених видавати документи дозвільного характеру, та адміністраторів»).

Правові основи діяльності суб'єктів господарювання регулюються також Господарським кодексом України (далі – ГКУ), Цивільним кодексом України, Кодексом України про адміністративні правопорушення, Кодексом законів про працю України, Кримінальним кодексом України тощо.

Згідно п. 2. ст. 12 Господарського кодексу України «Засоби державного регулювання господарської діяльності» держава здійснює регулювання діяльності суб'єктів господарювання на основі:

- державного замовлення;
- ліцензування діяльності, її патентування чи квотування;
- технічного регулювання;
- застосування нормативів і лімітів;
- регулювання цін і тарифів;
- надання пільг інвестиційного, податкового та інших видів спрямування;
- надання дотацій, компенсацій, субсидій чи цільових інновацій.

Певні обмеження стосовно здійснення деяких видів підприємницької діяльності встановлюються також Конституцією України (п. 4. ст. 12 ГКУ).

Унаслідок узагальнення нормативно-правових актів, що регулюють підприємницьку діяльність, визначено такі групи норм за рівнем спрямованості:

1) норми, що забезпечують регулювання підприємницької діяльності на основі конституційного права;

2) норми, в основу яких закладено сприяти ефективному здійсненню підприємницької діяльності;

3) норми, основною метою яких є забезпечення захисту суб'єктів підприємницької діяльності;

4) норми, що забезпечують захист інтересів суспільства від неправомірності підприємницької діяльності та її шкідливих наслідків.

Основними недоліками нормативно-правової бази регулювання безпеки підприємств України є:

- 1) недосконалість та неоднозначність норм чинного законодавства;
- 2) низький рівень дотримання вимог чинного законодавства;
- 3) часта суперечливість нормативних актів нижчого рівня нормативним актам вищого, що призводить до виникнення правового хаосу;
- 4) відсутність нормативно-правової бази регулювання діяльності структур безпеки підприємництва, що забезпечила би досягнення успішного результату;
- 5) задоволення інтересів окремих суб'єктів чи структур за рахунок прийняття певних нормативно-правових актів внаслідок чого порушуються права інших суб'єктів чи структур;
- 6) велика кількість норм, що у деяких випадках має протилежне трактування згідно із потребами зацікавлених суб'єктів чи структур.

2. Нормативно-правове забезпечення регулювання економічної безпеки підприємства в Україні та світі

Практика державного регулювання національної економіки розвинених країн засвідчує, що найкращих результатів можна досягти за ринкових умов у поєднанні з ефективною регулятивною функцією держави.

Економічна безпека підприємства не є винятком – найефективніше її забезпечення неможливе без грамотного та ґрунтовного державного регулювання. Держава має значний вплив на формування економічної безпеки підприємства. Використовуючи прямі і непрямі важелі втручання, вона створює та регулює економічні умови діяльності підприємств, призначені для захисту економічних інтересів держави та національної економіки.

В Україні основою нормативно-правової бази економічної безпеки та регулювання банкрутства є Конституція України. Ґрунтуючись на основних засадах Конституції, уряд України будує державну політику. Для реалізації одного з її напрямів в Україні створено Раду національної безпеки та оборони, яка координує органи виконавчої влади у сфері національної безпеки.

З метою системного підходу до захисту економічних інтересів 1997 року Верховна Рада України прийняла Концепцію національної безпеки України. В ухваленій Концепції розглядаються основи національної безпеки України, об'єкти і принципи забезпечення національної безпеки, загрози національній безпеці, основні напрями державної політики національної безпеки України та система національної безпеки України.

Звісно, ця концепція прямо не впливає на економічну безпеку підприємства, але опосередкований вплив має.

У світлі опосередкованого впливу на економічну безпеку підприємств цікавим є дослідження міжнародних законодавчих актів. Так, одним з основоположних актів щодо банкрутства підприємств є Європейська конвенція "Про деякі міжнародні аспекти банкрутства". Цей документ у разі відкриття процедури банкрутства в одній із держав, що приєдналися до Конвенції, регулює таке:

- 1) здійснення деяких повноважень конкурсного керівника відносно розпорядження майном боржника на території інших держав – учасниць Конвенції;
- 2) відкриття вторинного банкрутства в інших державах-учасницях;
- 3) передавання інформації кредиторам, які перебувають на території інших держав-учасниць, і порядок подання ними претензій до боржника.

Також цим документом пояснюються міжнародні аспекти відкриття справи про банкрутство, непрямої міжнародної компетенції, часткової оплати вимог кредиторів, багато уваги приділяється питанню вторинного банкрутства підприємств.

У світлі розгляду питань економічної безпеки на міжнародному рівні цікавою є методологія, яка запропонована Комісією ООН за програмами розвитку (UNDP) з аналізу економічної безпеки держави. Згідно з цією методикою рівень національної безпеки визначається трьома факторами: рівнем економіки, рівнем освіти і правами людини. Рівень економіки вимірюється у ВВП на душу населення, рівень освіти – кількістю років, протягом яких вчиться в даному суспільстві "середньостатистична" людина, права людини характеризуються спеціальним індексом, який розраховують за спеціально затвердженою методикою.

Рівень національної безпеки, визначений таким чином, є одним з індикаторів стану безпеки держави. Зниження цього рівня є сигналом для уряду щодо вжиття відповідних заходів.

Цікавим для дослідників питань економічної безпеки також є Заключний акт Наради з безпеки і співпраці в Європі (Гельсінкі, 1 серпня 1975 р.), який чинний і до сьогодні. Так, у розділі "Економічна і комерційна інформація" держави – учасниці вищезгаданого акта, вважаючи, що економічна інформація за своїм характером повинна була б забезпечувати відповідний аналіз ринків та розроблення середньострокових і довгострокових прогнозів, сприяючи тим самим установленню стійких торгових потоків і кращому використанню торгових можливостей, виражаючи готовність поліпшувати якість і розширювати обсяг та розповсюдження економічної і відповідної адміністративної інформації, сприятимуть регулярній і за можливості в більш короткі терміни публікації та розповсюдженню економічної і комерційної інформації, зокрема такої:

- статистичні дані про виробництво, національний дохід, бюджет, рівень споживання та продуктивності праці;
- статистичні дані про зовнішню торгівлю;
- закони і регламенти, що стосуються зовнішньої торгівлі;
- інформація, що використовується для економічного прогнозування з метою сприяння розвитку торгівлі;
- інша інформація, корисна для ділових людей у комерційних контактах, наприклад, періодично видавані довідники, переліки і, коли це можливо, структурні схеми фірм та організацій, що займаються зовнішньою торгівлею.

Держави-учасниці також заохочуватимуть роботу з гармонізації статистичних номенклатур, що проводиться в міжнародному плані, особливо в рамках Європейської економічної комісії ООН.

В Україні, на жаль, на сьогодні немає ґрунтовних законодавчих розробок, що регулювали б економічну безпеку підприємства. З чинних законодавчих актів найбільше уваги приділяється питанням банкрутства підприємств. Більш-менш комплексно та широко деякі аспекти економічної безпеки підприємства висвітлює Господарський кодекс України. У цьому документі у статті 19 говориться, що держава здійснює контроль і нагляд за господарською діяльністю суб'єктів господарювання в різних сферах. Слід зазначити, що законодавче регулювання в Україні найбільше спрямоване на процедуру банкрутства й антимонопольне

регулювання. Перед тим як дослідити український досвід державного регулювання банкрутства, доцільно розглянути зарубіжний досвід з цього напрямку.

У США процедура банкрутства і відновлення фінансового стану боржника остаточно сформувалася тільки у другій половині ХХ століття, однак ідея судового регулювання неспроможності суб'єктів господарювання існує в цій країні вже давно. Перші відповідні положення з'явилися ще у ХVІІІ столітті. Так, уже 1787 року Конституційний Конвент США надавав Конгресу повноваження ухвалювати законодавчі акти, які ввійдуть у єдину національну правову базу для врегулювання спорів кредиторів із боржниками. Це було зроблено для того, щоб відійти від англійської практики, де за певних обставин за оголошення неспроможності підприємства або фізичної особи передбачалася смертна кара. Законодавство США щодо банкрутства здебільшого дає можливість юридичним і фізичним особам, які самостійно заявили про свою неспроможність, звільнитися від більшої частини свого боргу, а підприємствам надається можливість реорганізувати виробництво, відновивши фінансову стабільність.

Однією з найбільш розвинених країн у плані державного регулювання банкрутства є також Франція. До 1967 року процес банкрутства у Франції майже повністю зводився до ліквідації підприємства-боржника, всі його кошти йшли на погашення боргів. Закон "Про банкрутство" (1967) і подальший відповідний Декрет передбачали можливість захисту підприємства та укладення угоди з кредиторами. Але практично ці можливості майже не використовувалися, і лише 2-3% розглядів справ за цією категорією в період дії Закону 1967 року вирішувалися компромісом. Решта справ закінчувалася ліквідацією боржників.

У 1985 році у Франції було ухвалено новий закон, що стосується неспроможності підприємств ("Про конкурсне управління, ліквідаторів і експертів за визначенням стану підприємств" від 25.01.85 № 85-98), який передбачав більший захист підприємств, багато в чому зумовлений проблемою збереження робочих місць.

За французьким законодавством, банкрутом може бути визнана як фізична особа, так і юридична. Розглядають справи про неспроможність переважно комерційні суди.

Можливі ініціатори справи про банкрутство стандартні в багатьох країнах. Ними є сам боржник, його кредитори і прокурор. У Франції та Великобританії, до того ж, провадження справи про неспроможність може бути почато з ініціативи суду.

Провадження справи про неспроможність починається у тому разі, коли боржник неспроможний сплатити борги. Мінімальної суми несплачених боргів законодавством Франції (як і Німеччини) не встановлено.

Законодавство Франції загалом виокремлює три варіанти розвитку подій при порушенні справи про банкрутство:

- 1) реорганізація підприємства;
- 2) передавання підприємства-боржника в орендне управління іншому суб'єкту господарювання;
- 3) ліквідація підприємства шляхом його продажу.

Також необхідно відзначити соціальний захист працівників підприємств, що перебувають у кризі. Працівники підприємства-боржника, за законом 1985 року,

отримали "надпріоритет" над рештою категорій кредиторів, їм збережено оплату праці до 60 днів. Крім того, за клопотанням кредитора суд може встановити позачерговий порядок покриття боргу. Для повноти висвітлення цього питання доцільно розглянути законодавчу базу Німеччини, де розрізняють три види банкрутства: просте, злісне, особливо тяжкий випадок банкрутства.

У разі простого банкрутства боржник через власну недбалість не знає про наближення чи настання банкрутства або легковажно викликає його своїми діями. Злісним банкрутство буде визнано в тих випадках, коли в умовах надмірної кількості боргів особа ховає, знищує частину майна, які в разі розпродажу підлягають відчуженню на користь кредиторів, або укладає ризиковані спекулятивні чи явно збиткові угоди, продає товари за явно заниженою ціною, а також приховує права інших осіб чи визнає явно вигадані права.

Особливо тяжким випадком банкрутства визнаються дії винної особи в корисливих інтересах або свідоме створення для багатьох осіб загрози розорення, втрата довірених йому майнових цінностей.

Нині з урахуванням усіх поправок та змін Закон України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" установлює умови, порядок відновлення платоспроможності суб'єкта підприємницької діяльності – боржника або визнання його банкрутом і застосування ліквідаційної процедури, повного або часткового задоволення вимог кредиторів.

Цей Закон дає визначення низки термінів: неплатоспроможність, боржник, банкрутство, суб'єкт банкрутства (банкрут), кредитор, конкурсні кредитори, поточні кредитори, грошове зобов'язання, безспірні вимоги кредиторів, досудова санація, розпорядження майном боржника, розпорядник майна, санація, реструктуризація підприємства, керуючий санацією, арбітражний керуючий, мирова угода.

Для повнішого розуміння суті державного регулювання діяльності підприємств з метою забезпечення їхньої економічної безпеки розглянемо законодавчі акти України, що прямо стосуються діяльності підприємства. Це, насамперед, Господарський кодекс України.

У цьому документі значну увагу приділено обмеженню монополізму в економіці, неправомірним угодам між суб'єктами господарювання, дискримінації суб'єктів господарювання, недобросовісній конкуренції, неправомірному використанню ділової репутації суб'єкта господарювання, створенню перешкод суб'єктам господарювання у процесі конкуренції, комерційній таємниці.

Окремо зазначимо, що в цьому законодавчому акті приділяється увагу заходам щодо запобігання банкрутству суб'єктів підприємництва, однак цих заходів не деталізовано.

Отже, на сьогодні економічну безпеку підприємства держава регулює недостатньо. Бракує відповідних законодавчих актів, що, звісно, негативно впливає на рівень економічної безпеки підприємств.

3. Позитивні та негативні наслідки впливу державного регулювання на економічну безпеку підприємств

Слід додати, що державне регулювання діяльності підприємств може як позитивно, так і негативно впливати на рівень їхньої економічної безпеки (табл. 6.1, 6.2).

Таблиця 6.1 - Позитивні наслідки впливу державного регулювання на економічну безпеку підприємств

Форми державного регулювання	Наслідки державного регулювання	Результати впливу на економічну безпеку підприємства
Введення різноманітня форм власності	Поява недержавного сектору в економіці	Можливість прояву приватної ініціативи, підвищення зацікавленості в результатах діяльності підприємства
Формування та регулювання фінансового ринку	Поява мережі фінансових посередників	Збільшення кількості джерел інвестиційних ресурсів
Обмеження та регулювання рівня монополізму	Створення умов для конкурентної боротьби	Зниження загрози з боку підприємств-монополістів. Попередження або ліквідація небажаних ринкових структур та небажаної поведінки ринкових агентів. Допомога одним групам економічних агентів коштом інших
Обмеження імпорту товарів з метою захисту інтересів вітчизняного товаровиробника	Створення умов для збуту продукції вітчизняних підприємств	Збільшення ємності ринку
Надання державних гарантій при залученні іноземних інвестицій	Збільшення припливу іноземних інвестицій	Збільшення кількості інвестиційних проектів, що реалізуються. Підвищення організаційно-технічного рівня виробництва та конкурентоспроможності продукції. Вихід підприємств на зовнішні ринки

Таблиця 6.2 - Негативні наслідки впливу державного регулювання на економічну безпеку підприємств

Сфера регулювання	Негативні аспекти регулювання	Захисна реакція підприємств	Результати впливу на економічну безпеку підприємства
Податкова сфера	Високі податкові ставки. Відсутність системи податкових пільг	Відсутність прагнення до збільшення прибутку. Приховування частини прибутку	Зменшення обсягів виробництва або його повна зупинка. Високий рівень витрат на виробництво. Відсутність власних інвестиційних ресурсів. Низький організаційно-технічний рівень виробництва. Низький рівень конкурентоспроможності продукції на зовнішніх ринках
Інноваційна сфера	Відсутність субсидій та дотацій підприємствам недержавного сектору	Відсутність технічних та управлінських нововведень	Низький організаційно-технічний рівень виробництва. Висока енергоємність виробництва. Низька продуктивність праці. Неефективний менеджмент
Інвестиційна сфера	Незначні гарантії іноземним інвесторам.	Відмова від співпраці із зарубіжними партнерами.	Відсутність реальної можливості співпраці з іноземними партнерами. Уповільнення динаміки розвитку

	Відсутність сприятливого інвестиційного клімату	Вивезення капіталу за кордон	
Інфраструктура підприємництва	Суворі обмеження діяльності	Відмова від послуг інфраструктури підприємництва	Збільшення витрат і низька якість робіт, що виконуються самостійно. Відсутність додаткових інвестицій через нерозвиненість фондового ринку

Держава через систему податків, субсидій, кредитів, механізм банкрутства тощо реалізує свою політику, яка може підвищувати або знижувати рівень економічної безпеки підприємства. Для забезпечення стабільної роботи підприємств і, як наслідок, підвищення рівня їхньої економічної безпеки велике значення має грамотна та ґрунтовна політика у сфері податків, у сфері матеріальної та фінансової допомоги держави суб'єктам господарювання.

До найважливіших елементів державної підтримки, які часто використовуються у світовій практиці, належать:

- а) участь у мішаних підприємствах;
- б) фінансування підприємств, які особливо важливі для економічної безпеки країни;
- в) надання пільгових кредитів тощо.

Прикладом активної підтримки економічної безпеки підприємств, що ведуть наукову діяльність, є досвід Японії, де держава надає кредити для проведення прикладних досліджень. Слід відзначити, що відсоток за використання кредиту прямо залежить від успішності проекту. Якщо проект повністю зазнав краху, то підприємство відсотків узагалі не виплачує, а повертається лише сума кредиту. Такі дії стимулюють розвиток науки, яка, у свою чергу, сприяє підвищенню рівня економічної безпеки підприємства.

На шляху активізації процесів, що підвищують рівень економічної безпеки підприємств, значних успіхів у 90-ті роки ХХ століття досягли країни Центральної та Східної Європи. Найпоширенішим засобом підтримки економічної безпеки підприємств у цих країнах були і залишаються дотації. Однак дотації надаються лише успішним або перспективним підприємствам, що є однією із засад економічного піднесення країн узагалі.

Економічна безпека підприємства істотно залежить від конкурентоспроможності його продукції. Чим стійкіше становище підприємства на світовому ринку, тим вищий рівень його економічної безпеки. Тому практично в усіх країнах держава активно заохочує розвиток експорту, оскільки він підсилює економічну безпеку країни загалом.

Отже, в Україні основною нормативно-правовою базою економічної безпеки та регулювання банкрутства є Конституція України. Однак на сьогодні економічна безпека підприємства недостатньо регулюється з боку держави. Немає в необхідному обсязі відповідних законодавчих актів, що, звісно, негативно впливає на рівень економічної безпеки підприємств.